

KRITICKÝ POHLED NA REAKCI USA NA TERORISTICKÉ ÚTOKY 11. ZÁŘÍ

CRITICAL APPROACH TO THE US REACTION TO TERRORIST ATTACKS ON 09/11

Veronika FAJMONOVÁ
veronika.fajmonova@nuv.cz

Abstract

This paper deals with the US reaction to 9/11 from the point of view of Critical Terrorism Studies' authors. The main goal is to provide a critical approach to the „war on terrorism” and to lead to consideration of its adequacy regarding the attacks. In spite of some positive impact, the comparison of causalities and costs of the attacks and the security measurements are shows its destructiveness. Moreover there are the impacts on the occurrence of terrorist attacks, failed states and their nuclear program, human security, civil and human rights and Muslim community. According to Critical Terrorism Studies' authors the US reaction was inefficient, inadequate and illegitimate. They stress its destructive impacts and plays with a thought if in specific case there is a possibility to talk about counterterrorism measurements as a state terrorism.

Key words

Critical Terrorism Studies, War on Terrorism, Overreaction, Counterterrorism.

ÚVOD

Reakce západního světa, především Spojených států, na útoky 11. září 2001 je označována za „válku proti terorismu“. Avšak podle Derridy, už v okamžiku, kdy George Bush těsně po útocích mluvil o válce, nebyl schopen identifikovat nepřítele, kterému ji právě vyhlásil¹. Richardsonová² dané zdůvodňuje tím, že není možné vést válku vůči „taktice boje“ a podobně se vyjadřuje i Habermas v odpovědi na otázku Giovanna Borradoriho, zda teroristické útoky na Světové obchodní centrum bylo vhodné jako vyhlášení války interpretovat:

„I když je pojem „válka“ méně zavádějící a ne tak morálně sporný jako „křížová výprava“, považuji Bushovo rozhodnutí volat po „válce proti terorismu“ za závažnou chybu jak normativně, tak pragmaticky. Z normativního hlediska tyto kriminálníky povyšuje na úroveň válečných nepřátel a pragmaticky nikdo nemůže vést válku proti „síti“, pokud si má pojem „válka“ uchovat svůj význam“³.

Stejného názoru je i Howard⁴ a Goodin⁵, kteří považují označení reakce na terorismus válkou za implicitní legitimizaci teroristických činů. Goodin tuto myšlenku rozvádí do extrému, když polemizuje o tom, že pokud by útoky 11. září byly považovány za akt války, tzn. napadení ekonomických a vojenských cílů, mohli by být lidé, kteří během nich zahynuli, považováni za válečné oběti.

Cílem tohoto příspěvku je nabídnout alternativní pohled a podněty k zamyšlení nad dopady „války proti terorismu“. Příspěvek je teoreticky ukotven v kritických studiích terorismu (Critical Terrorism Studies). Představitel tohoto dynamicky se rozvíjejícího přístupu popisují dva základní procesy, jimiž se vymezují vůči tradičním teoriím. První je proces prohlubování zkoumání terorismu, pod který kritičtí autoři zahrnují upozornění, že vždy je nutné brát v úvahu fakt, že teorie odněkud pochází – např. z určitých předpokladů, hodnot, které nejsou

univerzální, ale jsou formovány určitým kontextem – že vždy slouží někomu a nějakému účelu. Ve srovnání s tradičními přístupy zdůrazňují lidskou bezpečnost před bezpečností národní. Druhý proces nazvaný rozšiřování zkoumání terorismu v sobě skrývá témata, jako je násilí páchané státem, protiteroristická opatření a další formy násilí. Zmiňují důležitost studia terorismu ve vztahu ke kontextu, ve kterém se odehrává, a upřednostňují interdisciplinární přístup.⁶

Pokud chceme hodnotit jakékoli politické rozhodnutí a jeho následky, je vždy nezbytné si uvědomit jeho subjektivní zatížení. Jak už samotný název práce napovídá, budeme se zabývat především kritikou reakce na teroristické útoky z pohledu kritických studií terorismu, považujeme však za vhodné na úvod zmínit i úspěchy, které „válka proti terorismu“ přinesla. Mohli bychom zde zahrnout zatčení stovek lidí podezřelých z terorismu související především s novými legislativními opatřeními (viz níže) a několik odsouzení těch, kteří byli přistiženi těsně před spácháním teroristického činu či po něm. Z pohledu administrativy Spojených států „válka proti terorismu“ posloužila jako prevence dalších rozsáhlých teroristických útoků na půdě USA. Dále vojenské operace v Afganistanu a Iráku vedly ke svržení brutálních politických režimů, které měly na svědomí obrovské lidské utrpení a strádání. Také byly zničeny tábory, kde byli tzv. „budoucí teroristé“ cvičeni, a podařilo se zabít či zatknout velkou část tzv. „hlav“ Al Kájdý. A jako poslední, podle mého názoru dosti diskutabilní úspěch, vytvoření konstrukce globální války proti terorismu rozvinulo úzkou spolupráci mezinárodního společenství v zavádění protiteroristických opatření, což by mohlo mít pozitivní efekt v prohlubování vztahů mezi jednotlivými státy a větší ochotě v řešení i jiných problémů světového měřítka.

Pro posouzení výše zmíněných úspěchů je nutné jejich zasazení do kontextu finančních, lidských, společenských a politických nákladů, našich hodnot a jejich desirability.⁷ V tomto směru kritičtí autoři obecně hovoří o „válce proti terorismu“ jako o problematické jak z normativního, tak pragmatického hlediska⁸. „Válku proti terorismu“ považují za neefektivní reakci na teroristické útoky 11. září, dále za neadekvátní vůči hrozbě, jakou terorismus pro nás představuje, a navíc nelegitimní z hlediska použitých nástrojů a jejich výsledků. Podívejme se na jejich argumenty blíže.

VÝDAJE VS. (NE)ZACHRÁNĚNÉ ŽIVOTY

Teroristické útoky 11. září stály Al Kájdú zhruba půl milionu dolarů a způsobily smrt necelých tří tisíc lidí⁹. Jaké jsou náklady „války proti terorismu“ pro Spojené státy?

Do roku 2011 se částka vyšplhala na 444 miliard dolarů za válku v Afganistanu a 806 miliard dolarů na vojenské operace v Iráku.¹⁰ Počet obětí jen v řadách koaličních armád dosáhl v Afganistanu v období od října 2001 do července 2010 počtu 1 947, v Iráku pak 4 730 a to ještě v kratším období od března 2003 do července 2010.¹¹ Pro srovnání uvádíme tabulku č. 1.

Výdaje na vedení válek však nejsou jedinými, které americká vláda na boj s terorismem vynakládá. Ve fiskálním roce 2001¹⁷ byl rozpočet na zajištění domácí bezpečnosti¹⁸ 20,1 miliard dolarů a o 4 roky později už to bylo 54,3 miliard dolarů. Navýšení rozpočtu na zajištění domácí bezpečnosti během několika let je markantní. Z tohoto důvodu byla Stewartem a Muellerem¹⁹ provedena analýza efektivity vynaložených zdrojů.

Naší hlavní obavou z terorismu je, že se staneme jeho obětí, tzn. že měřítkem efektivity vynaložených zdrojů americké vlády by měl být počet zachráněných životů v USA. Autoři ve své studii porovnávají právě navýšení rozpočtu s počtem zachráněných životů, kdy uvádějí několik způsobů jeho výpočtu, z nichž pak vybírají tři „reprezentativní“ výsledky, jež po konfrontaci s výdaji srovnávají s tzv. statistickou hodnotou života, která je podle Úřadu pro

správu a rozpočet (OMB) v USA 1–10 milionů dolarů. V tabulce č. 2 demonstrujeme jednu z metod, která vychází z veřejně oznámených pokusů o teroristický útok, jimž bylo zabráněno a pracuje se zde s odhadem, kolik lidí mohlo být jejich následky usmrceno.

Tabulka 1
Srovnání ztrát plynoucích z útoků 11. září a "války proti terorismu"

Srovnání počtu mrtvých	
2 975	Počet mrtvých po útocích 11. září
4 730	Koaliční vojáci zabítí v Iráku březen 2003 – červenec 2010
1 457	Odhadovaný počet soukromých vojáků zabíjených v Iráku
1 947	Koaliční vojáci zabítí v Afganistanu říjen 2001 – červenec 2010
125 583 – 140 219	Odhadovaný počet civilních obětí v Iráku podle Iraq Body Count
654 965	Odhadovaný počet civilních obětí v Iráku do července 2006 ¹²
Srovnání výdajů	
\$500 000	Odhadované náklady Al Kájdý na teroristické útoky 11. září
\$50 miliard	Odhadovaná výše škod způsobená teroristickými útoky 11. září
\$1 250 miliard	Náklady americké vlády na vojenské operace v Afganistanu a Iráku 2001–2011
\$50 miliard	Odhadované roční výdaje na vnitřní bezpečnost v USA

Zdroj: Belasco (2011)¹³, Jackson (2011)¹⁴, Stewart, Mueller (2008)¹⁵, Iraq Body Count¹⁶.

Autoři nakonec dospívají k závěru, že hodnota jednoho zachráněného života díky bezpečnostním opatřením, která byla zavedena po útocích 11. září, se pohybuje mezi 64,2 a 617,3 miliony dolarů, což mnohonásobně převyšuje „efektivní úroveň“ 1–10 milionů dolarů.

Mj. také dodávají, že daná bezpečnostní opatření nemusí mít jen pozitivní efekt. Např. kvůli zdlouhavým kontrolám na letištích někteří lidé začali více jezdit autem, což vedlo ke zvýšení úmrtnosti na silnicích v průměru o 516 za rok.²⁰

Na základě uvedených údajů je zřejmé, že vzhledem k tomu, jaké škody přinesly samotné útoky ve srovnání s veškerými materiálními i lidskými ztrátami způsobenými „válkou proti terorismu“, je možné se domnívat, že samotná reakce na teroristické útoky byla mnohem více devastující než jejich přímý dopad.

Tabulka 2

Pokusy o teroristické útoky, o kterých USA tvrdí, že jim zabránily a jejich odhady zachráněných životů

Datum	Popis	Odhad zachráněných životů	Komentáře
Prosinec 2001	Richard Reid jako sebevražedný atentáčník se s bombou v botě pokusil vyhodit do povětří letadlo Amerických aerolinií z Paříže do Miami	200	Katastrofě zabránila posádka a pasažéři, ne bezpečnostní služby
Květen 2003	Iyyman Faris odsouzen za plánování destrukce Brooklynského mostu	100	Pro srovnání, kolaps mostu v Minneapolis v roce 2007 zapříčinil smrt 13 lidí
Srpen 2004	Dva muži odsouzeni za plánování útoku na Newyorskou burzu a jiné finanční instituce v New Yorku	200	Pro srovnání, incident z roku 1995 v Oklahomě zapříčinil smrt 187 lidí, útok na Světové obchodní centrum v roce 1993 6 lidí
Srpen 2004	Dva muži odsouzeni za plánování vyhození do povětří stanice metra v New Yorku	100	Pro srovnání, 39 mrtvých po útocích na londýnské metro
Srpen 2005	Čtyři muži obviněni z komplotu útoku na cíle ve vojenské oblasti u Los Angeles	100	Vysoká míra bezpečnosti v oblasti vojenských základen
Červen 2006	Sedm mužů obviněných z plánování vyhodit do povětří „Sears tower“	200	Pro srovnání, incident z roku 1995 v Oklahomě zapříčinil smrt 187 lidí, útok na Světové obchodní centrum v roce 1993 6 lidí
Červenec 2006	Muž zatčen pro plánování vyhodit do povětří „New York City train tunnels“ a zaplavit finanční oblast v New Yorku	100	Pro srovnání – Londýn 2005 útok v metru 39 mrtvých. Není pravděpodobné, že by záplavy způsobily enormní ztráty na životech
Květen 2007	Šest mužů bylo odsouzeno za plánování postřílení amerických vojáků ve Fort Dix	100	Vysoká míra bezpečnosti v oblasti vojenských základen
Červenec 2007	Čtyři muži plánovali zničit mezinárodní letiště JFK vyhozením do povětří potrubí s palivem	500	Velké ztráty na životech nepravděpodobné z důvodu hořlavosti paliva spíše než možnosti exploze
Celkem		1500	

Zdroj: STEWART, M., G., MUELLER, J. (2008). Assessing The Costs And Benefits Of United States Homeland Security Spending. New South Wales: The University of Newcastle, s. 12.

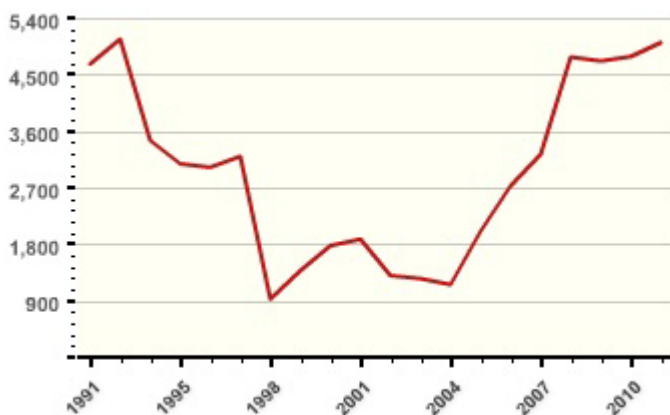
VÝSKYT TERORISTICKÝCH ÚTOKŮ

Vedení „války proti terorismu“ a především dvě vojenské operace měly sloužit jako prevence výskytu a dalšího šíření terorismu ve světě. V naplnění tohoto cíle však došlo ke katastrofálnímu selhání.

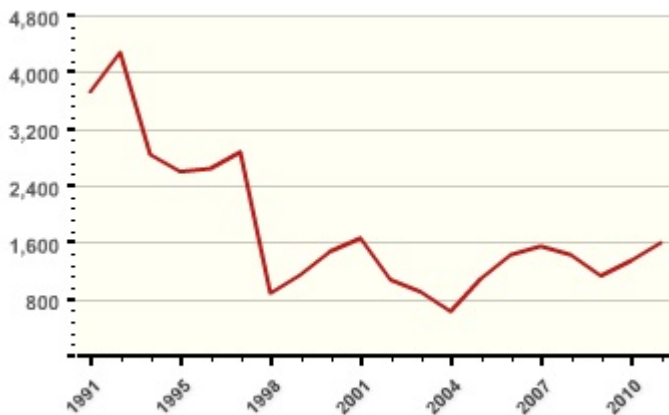
Zpráva amerického ministerstva zahraničí z roku 2009²¹ uvádí téměř 12 tisíc útoků na celém světě za rok 2008, v roce 2006 a 2007 jich bylo dokonce 14,5 tisíc a to v každém z nich, což jsou docela vysoká čísla. Navíc v letech 2006 a 2007 byla polovina z celkových útoků spáchána ve dvou válečných zónách – v Afganistanu a Iráku. Údaje, které Ministerstvo prezentuje, pocházejí z databáze „Worldwide Incidents Tracking System“.²² Tato webová stránka v době psaní tohoto příspěvku nebyla dostupná, proto si významnost těchto čísel ozřejmíme na údajích z databáze „Global Terrorism Database“.²³ Každá z těchto databází pravděpodobně používá jiná kritéria pro posuzování teroristických činů, neboť absolutní čísla počtu incidentů jsou odlišná. Z tohoto důvodu se zaměříme na sledování trendů ve vývoji teroristických útoků deset let před a po událostech 11. září. Pro názornou ilustraci využijeme grafy č. 1 – 4.²⁴

Graf č. 1 zobrazuje vývoj počtu teroristických útoků v letech 1991–2011 v celosvětovém měřítku. Před rokem 2001 je zde patrný pokles výskytu útoků, avšak především po zahájení války v Iráku dochází k jejich markantnímu nárůstu. V případě, že z grafu odebereme incidenty, které se odehrály právě v Iráku a Afganistanu, což zobrazuje graf č. 2, můžeme vidět vývoj útoků ve světě bez těchto válečných zón. Z grafu rozhodně nevyplývá, že by „válka proti terorismu“ výrazně snížila počet teroristických útoků ve světovém měřítku.

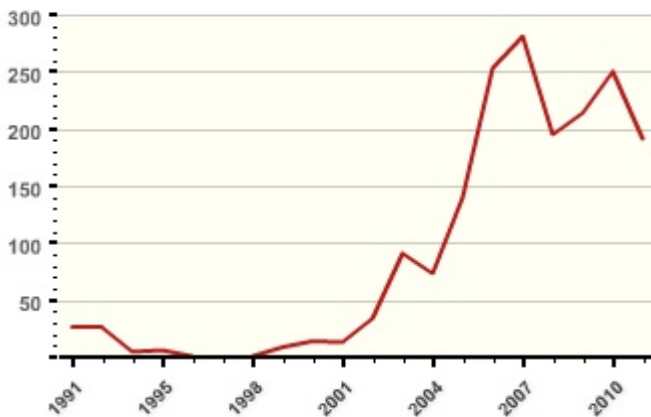
Grafy č. 3 a 4 pak zobrazují počet útoků v Afganistanu a Iráku v tom samém časovém úseku. Je evidentní, že v obou zemích došlo po zahájení vojenských operací ke strmému nárůstu výskytu teroristických činů.

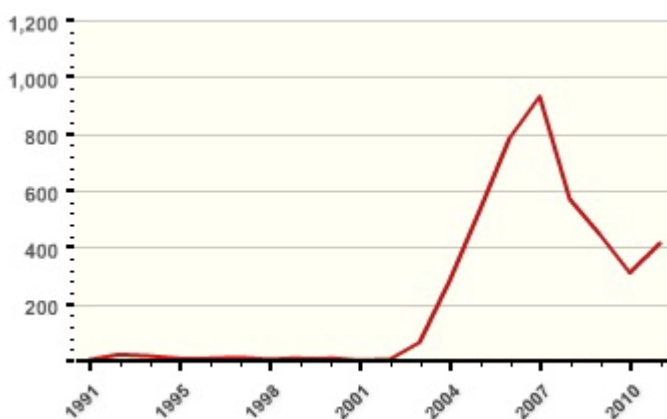
Graf 1
Vývoj teroristických útoků ve světě v letech 1991–2011

Graf 2
Vývoj teroristických útoků ve světě mimo Afghánistán a Irák v letech 1991–2011

Graf 3
Vývoj teroristických útoků v Afghánistánu v letech 1991–2011

Graf 4
Vývoj teroristických útoků v Iráku v letech 1991–2011

Pokud bychom měli dané skutečnosti shrnout, „válka proti terorismu“ nevedla k eliminaci terorismu, naopak spolu s jejím zahájením došlo k nárůstu výskytu tohoto fenoménu.

„ZLOČINECKÉ STÁTY“ A JEJICH JADERNÝ PROGRAM

Zabránit teroristům v použití atomových zbraní mj. s pomocí tzv. „zločineckých“ států byl jedním ze silných argumentů často se objevující v projevech vysoce postavených politiků pro vedení „války proti terorismu“.²⁵

Možná je nutné ve zkratce podotknout, že odborníci se v tomto směru shodují, že atomový útok ze strany teroristů je nepravděpodobný.²⁶ K tomuto závěru je vede hned několik důvodů. Prvním z nich je skutečnost, že tyto zbraně získat, umístit a odpálit není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Vyžadují vysokou úroveň vědeckých a technologických znalostí a také zajištění materiálů, které jsou nezbytné pro jejich výrobu, často přesahující možnosti teroristických skupin. Dále jsou také dost nestabilní, a tudíž představují riziko nejen pro jejich cíl, ale také pro ty, kteří s nimi manipulují. Navíc vzhledem k rizikům by jejich dopad nemusel být tak efektivní jako podobný útok za použití konvenčních zbraní²⁷.

Dalším důvodem je vysoké riziko devastující reakce zasaženého státu. Teroristé jsou si vědomi, že riskují totální zničení v případě, že by zbraně hromadného ničení použili. Také by to pravděpodobně znamenalo ztrátu podpory a sympatií, na nichž je spousta teroristických organizací závislá²⁸. A následně jak mnohé výzkumy dokazují, teroristé jsou často racionální a velmi opatrně kalkulují s následky, které by jejich činy mohly způsobit²⁹.

Ve Spojených státech byla dokonce na posouzení hrozby terorismu v roce 1999 ustanovena Gilmoreova komise, která dospěla k závěru, že je velmi nepravděpodobné, že by tzv. zločinecké státy poskytly teroristům zbraně hromadného ničení, neboť riziko ztráty kontroly nad danou situací je pro ně příliš velké³⁰. Navíc podle Jenkinse³¹ možnost obrácení atomových či jiných zbraní proti nim samotným je dostatečným důvodem pro to, aby hlavy těchto států do rukou teroristů tyto zbraně nevydaly.

Dalo by se tedy říct, že ještě před vypuknutím „války proti terorismu“ byla reálná hrozba plynoucí z použití atomových zbraní samotnými teroristy či ve spojitosti se „zločineckými státy“ minimální. Přesto to byl jeden z hlavních argumentů vojenské operace v Iráku. Spojené státy si myslely, že nejenom zastaví právě Irák ve vývoji atomových zbraní, ale také že to bude lekce pro další státy, které se pokusí o něco podobného. Ve výsledku však žádné důkazy o vývoji atomových zbraní u Saddáma Husajna nalezeny nebyly a na státy, jako je Severní Korea, to mělo spíše opačný efekt. I přes výstrahy dále pokračují ve svém jaderném programu a mj. i proto, aby je nepotkal stejný osud jako Husajna.

LIDSKÁ BEZPEČNOST

„Válka proti terorismu“ obecně způsobila velké lidské utrpení, především v Afganistanu a Iráku. I přes ujišťování o sofistikovanosti vedení válek a o naprosté minimalizaci kolaterálních škod (přiznejme si, že už samotný pojem zavání eufemismem) civilní oběti dosáhly enormních rozměrů a to v obou ze zmíněných států. Svržení brutálních režimů v daných zemích pravděpodobně zachránilo spoustu lidských životů, každopádně počet mrtvých mnohonásobně převyšil počet lidí, kteří zahynuli během útoků 11. září. K červnu tohoto roku podle organizace „Iraq Body Count“ byl odhadovaný počet „post invazních“ civilních obětí 125 583 až 140 219.³² Studie, která byla provedena v roce 2006 a publikována v medicínském časopise „The Lancet“, odhadla počet obětí války a s ní souvisejícím násilím dokonce až na 654 965³³.

Těmito úmrtími však bohužel následky války na bezpečnost lidí nekončí. Především eskalace konfliktu v Iráku vedla ke vzniku téměř milionu uprchlíků³⁴. Navíc došlo k pádu stávajícího režimu, tím narušení národní infrastruktury a kolapsu místních bezpečnostních složek a samozřejmě se výrazně zhoršila úroveň bezpečnosti obyvatel.

Měli bychom ale dodat, že je zde snaha prostřednictvím mise ISAF o rekonstrukci následků konfliktů a opětovné převzetí správy lokálními složkami nad zajištěním bezpečnosti.

EROZE OBČANSKÝCH A LIDSKÝCH PRÁV

„Válka proti terorismu“ vedla také mj. k erozi občanských svobod a lidských práv. Největší pozornosti se dostalo otázkám týkajícím se míry bezpečnosti na úkor svobod a mučení podezřelých z terorismu.

Kultura strachu rozvinula u lidí intoleranci, zvýšenou podezřívavost vůči cizincům a umožnila přijetí a implementaci právních procedur podlamujících základní kameny justice. Teroristické útoky 11. září vyvolaly řetězovou reakci v produkci tzv. protiteroristických zákonů po celém světě (viz tabulka č. 3).

Byla zavedena bezpečnostní opatření nejen na letištích, ale také při vstupech do mnoha veřejných budov. Lidé se pod slibem většího bezpečí dostali pod lupu státního aparátu. Dokonce sám Zbigniew Brzezinski se k tomuto vyjádřil velmi negativně, když zmínil svoji vlastní zkušenost při návštěvě jednoho washingtonského deníku. U vstupu do budovy ho čekal „neinformovaný“ strážce, u nějž se musel prokazovat dokladem totožnosti, vyplnit jakýsi formulář a navíc v něm uvést důvod své návštěvy. Myslíte, že by „návštěvník terorista“ vyplnil jako účel své návštěvy „vyhození budovy do povětří“? A byl by daný strážce tohoto „sebeudávajícího se teroristu“ vůbec schopen zatknout? A aby to bylo ještě absurdnější, proč v budovách, jako jsou nákupní střediska, kde se vyskytuje velké množství lidí a mohly by být tedy vhodným terčem teroristických útoků, takové kontroly nejsou? Podle Brzezinského se tyto procedury staly rutinou, stojí neskutečné sumy peněz a navíc přispívají k „mentálně obležení“³⁵.

Tabulka 3

Vybrané legislativní dokumenty upravující boj s terorismem na celém světě po 11. září 2001

Stát	Rok	Dokument
Austrálie	2004	Anti-Terrorism Act 2004
Kanada	2001	Anti-Terrorism Act 2001
Indie	2001	Prevention of Terrorism Act 2002
Irsko	2005	Criminal Justice (Terrorist Offences) Act 20025
Jamajka	2005	Jamaica Terorism Prevention Act 2005
Nizozemí	2004	Crimes of Terrorism Act 2004
Nový Zéland	2002	Terrorism Suppression Act 2002
Jižní Afrika	2004	Protection of Constitutional Democracy Against Terrorist and Related Activities Act 2004
Tanzánie	2002	Prevention of Terrorism Act 2002
Velká Británie	2001, 2005, 2006	Anti-Terrorism, Crime and Security Act 2001, Prevention of Terrorism Act 2005, The Terrorism Act 2006
USA	2001	Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001 (USA Patriot Act)

Zdroj: JACKSON, R., JARVIS, L., GUNNING, J. a SMYTH, M., B. (2011). Terrorism: A Critical Introduction. Hampshire: Palgrave Macmillan, s. 230.

Jsou tyto kroky nezbytné? Je nutné vzdávat se občanských svobod ve prospěch vyšší míry bezpečí? Kritičtí autoři tvrdí, že tato dichotomie je naprosto nesprávná a to hned z několika důvodů. Za prvé demokracie nejsou původcem terorismu. Terorismus se rozvíjí spíše v podmínkách represe a často právě za demokracii a dodržování lidských práv bojuje.³⁶

Za druhé neexistují žádné důkazy o tom, že by potlačování občanských práv a svobod vedlo ke zlepšení bezpečnostní situace nebo k významnému potlačení rizika teroristických útoků. Spíše naopak existují příklady, kdy potlačování svobod jednotlivce vedlo k rozhořčení obyvatelstva a poskytnutí podpory teroristickým skupinám.³⁷ Navíc dnešní moderní společnosti jsou tak „zranitelné“, že jakýmkoli restrikcemi není možné předcházet či zabránit úplně všem pokusům o spáchání násilného činu.

Za třetí, jak už bylo několikrát řečeno, protiteroristickými opatřeními se velmi dobře manipuluje a mohou politickým elitám sloužit k dosahování jejich cílů. Omezení občanských svobod ve jménu ochrany proti terorismu může být jen zástěrkou posílení výkonné moci, redukce opozice, vyšší míry kontroly imigrace či poskytnutí většího prostoru bezpečnostním složkám. A není ani výjimkou, že i když daná opatření byla přijata z důvodu pohotovostního stavu, přinášejí politikům spoustu výhod, tím pádem není nutné je rušit a stávají se běžnou součástí každodenního života. Věřit, že je možné „ochránit“ liberální demokracii odepřením liberálních práv a forem vládnutí, je velmi nebezpečnou iluzí.³⁸

„Válka proti terorismu“ nejenže měla negativní dopad na občanské svobody, zapříčinila i zneužívání lidských práv, nejviditelněji pak v podobě mučení lidí „podezřelých“ z terorismu. Existují stovky příběhů lidí, kteří byli zatčeni a mučeni ve spojení s terorismem. Z těch známějších můžeme jmenovat Mahera Arara, kanadského občana syrského původu,

generála Abeda Hameda Mowhousiho nebo Brita Martina Mubangy.³⁹ V roce 2004 také vyšlo najevo brutální zacházení se zadrženými ve věznicí Abu Ghraib v Iráku a následně i v Guantánamu. Dále zde patří ustanovení tzv. „čet smrtí“ či speciální jednotky „Task Force 373“ v Afganistanu, která měla za úkol zadržet či zabít příslušníky Talibanu.⁴⁰

Skutečnosti jako poměrně rezervovaný přístup veřejnosti a navíc otevření otázky legalizace mučení jako nástroje boje proti terorismu právníkem Alanem Dershowitzem už v roce 2002 podle Jacksona⁴¹ hovoří dokonce o nastolení kultury podporující mučení. Jak jsme mohli dospět až do tohoto stadia? Odpovědi můžeme samozřejmě hledat v neadekvátnosti hrozby terorismu, v projevech a nařízeních politiků a také v tzv. prezentaci „scénáře tikající bomby“. Ve svém Vojenském příkazu z listopadu 2001 George W. Bush proklamuje, že zadržení ve válce proti terorismu nemají nárok na ochranu garantovanou Ženevskými konvencemi a měli by být vyšetřováni speciálními vojenskými komisemi, protože: „*po zvážení rozsahu potencionálních úmrtí, zranění a materiálních škod, které by plynuly z potencionálních teroristických činů...ustanovují existenci výjimečného pohotovostního stavu pro účely národní obrany*“.⁴²

O něco později právě ve spojení se zacházením s vězni vysoce postavení činitelé argumentovali, že vyslýchání lidí podezřelých z terorismu způsobem, který překračuje způsob přistupování k válečným vězňům, kterým přísluší ochrana Ženevskými konvencemi, bude umožněn, neboť zadržený může disponovat informacemi, jež by mohly pomoci Spojeným státům předejít útokům tak dramatickým, jako byly ty 11. září.⁴³ Tedy, jakékoli poškození jedince vzniklé během vyslýchání by bylo naprosto bezvýznamné ve srovnání se škodami, kterým by bylo možné předejít a které by znamenaly ztrátu stovek či tisíce životů.⁴⁴

Jak už bylo řečeno výše, v roce 2002 přišel Allan Dershowitz s myšlenkou legalizace mučení ve spojení s tzv. „scénářem tikající bomby“, ve kterém zadržení teroristé odmítají prozradit, kde je umístěna bomba, jež má v krátkém časovém horizontu vybuchnout a tím způsobit smrt velkého počtu nevinných lidí, a právě mučením je možné z nich podstatné informace dostatečně rychle získat, viz např. seriál „24 hodin“. Avšak tento scénář je velmi vzdálený realitě, neboť aby vůbec mohl představovat případ, ve kterém by mučení bylo vynutitelné, museli bychom vědět, že jsme zatkli tu správnou osobu, že daná osoba disponuje těmi správnými informacemi, že by nám dané informace umožnily zabránit katastrofě a že jeho spolupachatelé už nezměnili svůj plán, o kterém daná osoba nic neví a také že na informace získané mučením se můžeme spolehnout.⁴⁵ Navíc navzdory mučení desítek tisíc podezřelých z terorismu během několika dekád v mnoha zemích neexistují žádné jasné příklady reálného případu „scénáře tikající bomby“, kdy by mučení teroristy vedlo k zabránění exploze.⁴⁶ I přes to dané skutečnosti jasně demonstrují, jak diskurzivní konstrukce teroristické hrozby ukotvuje ospravedlnění a normalizaci systematického institucionálního zneužívání lidských práv.

Nakonec bychom k tomuto mohli říct, že pokud by mučení bylo legalizováno, jak požadoval Dershowitz, neslo by to s sebou morální praxi, která je nekompatibilní s demokratickými normami, jako např. vyškolení vyšetřovatele a lékaře v praktikách mučení, medicínské zajištění mučící seance, výzkum a rozvoj v „neletálních“ technikách mučení a výrobě nezbytných nástrojů a pomůcek.⁴⁷ Dále, i kdyby bylo mučení omezeno jen na určité případy za přesně daných podmínek, sociologická a historická praxe ukazuje, že výjimky v zákazu mučení vždy vedly k jeho rozšíření i „mimo“ výlučné případy a měly neblahý dopad na společenskou morálku a respekt vůči lidským právům obecně.⁴⁸

MUSLIMSKÁ KOMUNITA

Zásadním dopadem „války proti terorismu“ byl vznik konstruktů islámu a muslimů jako „těch druhých“, nebezpečných, ďábelských, těch, kteří představují obrovskou hrozbu naší civilizaci, našim hodnotám. Terorismus a terorista se stali paralelou či téměř synonymem pro

islám a muslima. Podle Jacksona⁴⁹ ačkoli političtí představitelé často oddělovali „tuto kampaň“ od jakýchkoli souvislostí s konkrétním náboženstvím, muslimové na celém světě byli vystaveni násilí, stereotypnímu chování, podezřívání a to jen kvůli konstruktu muslima – teroristy. Po útocích 11. září došlo ve Spojených státech k vyšetřování na 80 tisíc Arabů a muslimů, kteří byli evidováni i s otisky prstů a asi 5 tisíc jich bylo vyslýcháno.⁵⁰

Nejen politici se skrze své projevy a výroky postarali o vznik paranoie ve společnosti, o vnímání muslimů jako fanatických teroristů, kteří nechtějí nic jiného než zničit západní civilizaci. Velkou zásluhu na tom mají i média a zábavní průmysl produkující televizní seriály a filmy, v nichž „ti zlí“ mají podobu Arabů či jsou spojováni s jejich náboženstvím, což samozřejmě podporuje islámofobii napříč společností. Podobně k tomu přispěly karikatury v tisku zobrazující stereotypy islámské kultury, jež Brzezinski⁵¹ se smutkem srovnává s nacistickou kampaní proti Židům. Stala se z nich „nová podezíraná komunita“.

Atmosféra vyvolaná „válkou proti terorismu“ způsobila také nepatřičné jednání politiků vůči arabským Američanům, členům Rady americko-islámských vztahů (CAIR), v souvislosti s jejich pokusy o soupeření s Americko-izraelským výborem pro veřejné záležitosti (AIPAC). Někteří Republikáni označili členy CAIR za „obránce teroristů“, kterým by nemělo být umožněno využívat zasedací místnost Kapitolu.⁵²

Diskriminace ve společnosti, např. vůči muslimským cestujícím v letecké dopravě byla mj. také nechtěným „vedlejším produktem“. Rozhořčení muslimů vůči USA dokonce i mezi těmi nepřímo spojenými s otázkami Blízkého Východu se zintenzivnilo, zatímco reputace Ameriky jako lídra v budování vztahů mezi lidmi různých ras a náboženství vážným způsobem utrpěla.

Kromě výše uvedených negativních dopadů měla „válka proti terorismu“ zásadní vliv na fungování mezinárodního systému a to hned v několika oblastech. Za prvé došlo k narušení bezpečnosti a stability v některých regionech, jako např. na Blízkém Východě, Kavkazu, Rohu Afriky a částech Asie. Za druhé došlo v rámci mezinárodního společenství k neshodám a to především kvůli americké diplomacii ve vztahu k Iráku. Na půdě NATO to byl největší rozkol v historii, na poli OSN to na jedné straně znamenalo válku v Iráku bez rezoluce Rady bezpečnosti, tzn. obejítí „autority“ OSN Spojenými státy a na druhé straně určitá diskreditace z hlediska ochrany lidských práv, neboť právě „válka proti terorismu“ vyvolala v lidech ochotu tato práva nerespektovat. Za třetí došlo k výraznému nárůstu antiamerikanismu obecně ve světě, tak i v Evropě (pro ilustraci viz tabulka č. 4).

*Tabulka 4
Názor Evropanů na roli USA ve vztahu k některým otázkám bezpečnosti*

	Pozitivní (%)	Negativní (%)	Ani pozitivní ani negativní (%)
Mír ve světě	23	55	18
Ochrana prostředí	18	60	15
Boj proti terorismu	37	43	16
Růst světového hospodářství	38	33	20
Boj s chudobou	21	50	22

Zdroj: Eurobarometer 66, 2007, s. 174.

Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_en.pdf

Navíc „válka proti terorismu“ způsobila vysoké náklady obětované příležitosti, neboli jejími vysokými náklady a nároky na zdroje byly opomenuty a podhodnoceny určité oblasti týkající se lidské bezpečnosti, o kterých bychom mohli říct, že představují mnohem větší hrozbu pro lidstvo než fenomén terorismu, např. chudoba, hladomor, nemoci či problémy související se životním prostředím.

Můžeme říct, že „náklady na válku proti terorismu“ výrazně převýšily její pozitivní dopady. Z normativního hlediska globálně způsobila obrovské lidské utrpení, a proto ji nemůžeme považovat za adekvátní a legitimní odpověď na události 11. září. A prakticky se jí nepodařilo dosáhnout hlavních cílů, jako zastavení šíření terorismu či zastrášení „zločineckých“ států v rozvíjení jaderného programu. Navíc vzhledem k tomu, jak moc neadekvátní a „brutální“ tato reakce byla, Goodin⁵³ upozorňuje na překročení hranice ve směru považování „války proti terorismu“ jako formě státního terorismu.

POKUS O ZDŮVODNĚNÍ REAKCE USA

Na základě výše zmíněných zjištění vyvstává otázka, proč Bushova administrativa reagovala tak, jak reagovala.

Za hlavní důvod vyhlášení „války proti terorismu“ bývá považován psychologický dopad teroristických útoků 11. září na americkou veřejnost a politické elity. Tento traumatický zážitek narušil přesvědčení o hegemonii a nezranitelnosti a pocitu výjimečnosti Spojených států. Bylo nutné reagovat rychle a dostatečně razantně. „Nebyl čas“ zvažovat, proč se to stalo a zda by nebylo možné jednat jiným „racionálnějším“ způsobem. Podle Galtunga⁵⁴ by se však v daném případě Amerika musela vzdát části své identity, která je právě spojena s pozicí světového hegemonu, který je nezranitelný a také ofenzivní vojenské doktríny, což by v psychologické terminologii narušilo kognitivní harmonii ve vnímání sama sebe a stálo by to Spojené státy obrovské „psychické náklady“. Nicméně v daný okamžik byla Bushova administrativa tak zaskočena danými událostmi, že jejich „mozek“ byl zatemněn, zaplaven negativními emocemi a touhou po odplatě.

Velkou roli v tomto také sehrála Národní bezpečnostní strategie z roku 2002, konkrétně pak její čtyři pilíře, přezdívané Bushova doktrína. Patří sem vedení preventivních válek, unilateralismus, idealismus a udržování americké hegemonie.⁵⁵

„Válka proti terorismu“ měla být způsobem konsolidace postavení USA a nástrojem k dosažení jejich zájmů.⁵⁶ Důležitým aspektem se také stalo neokonzervativní politické uspořádání v podobě Dicka Cheneyho, Donalda Rumsfelda, Paula Wolfowitzze či Colina Powella, které získalo převahu po událostech 11. září a žádalo agresivnější zahraniční politiku Spojených států.

Na reakci USA se podepsala i představa určité výjimečnosti, nutnosti šířit hodnoty a rozvíjet svou autoritu v globálním měřítku. A nakonec z historického pohledu se zde projevila tendence primárně se spoléhat na vojenskou sílu.⁵⁷

I když dané důvody nejsou vyčerpávající, mohou nám poskytnout částečné vysvětlení, proč „válka proti terorismu“ pronikla tak hluboce do všech koutů americké společnosti a stala se dominujícím paradigmatem v politice USA.

JAK PŘISTUPOVAT K BOJI PROTI TERORISMU Z POHLEDU KRITICKÉ TEORIE

Na závěr se pojďme ještě krátce podívat na názory jak kritických, tak některých ortodoxních autorů na hodnocení přístupu k boji proti terorismu.

Za prvé zpochybňují pohled na terorismus jako na existenciální hrozbu západní civilizace vyžadující enormní aktivitu vynaloženou k jeho kontrole a boji. Odmítají terorismus jako výjimečný stav, kdy je možné překračovat hranice dodržování lidských práv. Argumentují tím, že teroristické činy páchané nestátními aktéry představují minimální riziko jak pro jednotlivce, tak pro národní bezpečnost ve srovnání s jinými hrozbami. Z tohoto důvodu není nutné vydávat obrovské zdroje na protiteroristická opatření, které by mohly být mnohem efektivněji využity jinde. Dále je zde riziko, že veškerá opatření implementovaná kvůli aktuálnímu stavu „výjimečnosti“ se stanou běžnou součástí našich životů. Na základě zkušeností z posledních let se ukazuje, že je možná lepší nedělat nic nového a zacházet s terorismem podobně jako s kriminální činností a tím se vyhnout kolaterálním škodám.⁵⁸ A také se více zaměřit na státní terorismus, který je podle kritických autorů mnohem větší hrozbou.⁵⁹

Další důležitou otázkou je v tomto směru obecně používání vojenské síly a generování násilí jako nástroje politiky.⁶⁰ V této souvislosti hovoří Galtung⁶¹ o „cyklu násilí“, kdy použití násilí vyvolává další vlnu násilí a upozorňuje na fakt, zda přece jenom nebyly útoky 11. září eskalací v daném cyklu násilí. Z toho plyne, zda násilná odpověď není spíše kontraproduktivní a místo vyřešení konfliktu nevyvolává další násilnou činnost a zda by Západ neměl při reagování na své oponenty snahou o jejich zničení nejdříve zvážit, jestli svým jednáním jejich činy neprovokuje.

Následně kritické přístupy kladou daleko větší důraz na tzv. lidskou bezpečnost než na bezpečnost národní, což konkrétně znamená např. vyvarování se voleb mezi dodržováním lidských práv a zajišťováním bezpečnosti z důvodu „vykonstruované výjimečnosti“ hrozby terorismu. Z čehož také přímo vyplývají kritéria hodnocení efektivnosti a dopadů protiteroristických opatření právě na lidská práva, občanské svobody, spokojenost obyvatel či sociální kohezi ve společnosti.⁶²

Poslední připomínkou kritických autorů, kterou zde zmíníme, je upozornění na skutečnost, aby nedocházelo k tomu, že protiteroristická opatření budou primárně sloužit k upevňování státní moci, množení vládních orgánů a v neposlední řadě profitu soukromých aktérů z udržování přítomnosti hrozby terorismu a vzbuzování strachu u veřejnosti.⁶³

ZÁVĚR

Příspěvek si klád za cíl poskytnout alternativní pohled na „válku proti terorismu“, zamyšlení nad jejími dopady – tedy tím, zda reakce nebyla ve výsledku mnohem destruktivnější než samotné teroristické útoky. Z pohledu kritických studií terorismu byla vzhledem ke všem zmíněným negativním dopadům odpověď USA na 11. září přehnaná a nahrála teroristům přímo do karet. Poučení, které bychom si z toho přístupu měli vzít, je, že při přijímání jakýchkoli protiteroristických opatření je nutné vždy zvažovat jejich adekvátnost, efektivitu a legitimitu. Je nezbytné si pokaždé položit otázku, zda zvažovaná opatření nevedou k přehnané reakci, zda opravdu mohou redukovat přítomné hrozby, nejsou „nákladnější“ než teroristické útoky samy o sobě, a zda nejsou v rozporu se základními hodnotami dané společnosti a zároveň nezpochybňují její morální principy. V případě dodržení těchto předpokladů by nemělo docházet k tomu, že by boj proti terorismu přerostl ve formu státního terorismu.

Předložený příspěvek vychází z diplomové práce autorky „Globální terorismus z pohledu konstruktivismu“.

POZNÁMKY:

- ¹ BORRADORI, G. (2001). An excerpt from Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida. [online]. [cit. 2012-11-01]. Dostupné z: <http://www.press.uchicago.edu/Misc/Chicago/066649.html>
- ² RICHARDSON, L. (2006). What Terrorists Want: Understanding The Terrorist Threat. London: John Murray Publishers. ISBN 071963062.
- ³ Viz BORRADORI, ref. 1.
- ⁴ HOWARD, M. (2002). What´s in a Name? How to Fight Terrorism. Foreign Affairs, Vol. 81, No. 1, s. 8-13.
- ⁵ GOODIN, R., E. (2006). What´s Wrong with Terrorism? Cambridge: Polity Press. ISBN 978-0-7456-3497-5.
- ⁶ TOROS, H., GUNNING, J. (2009). Exploring a critical theory approach to terrorism studies. In Jackson et al. (2009). Critical Terrorism Studies: A new research agenda. Oxon: Routledge. ISBN 978-0-415-45507-7.
- ⁷ JACKSON, R., JARVIS, L., GUNNING, J. a SMYTH, M., B. (2011). Terrorism: A Critical Introduction. Hampshire: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0230-22117-5.
- ⁸ Viz BORRADORI, ref. 1.
- ⁹ MUELLER, J. (2006). Overblown: How Politicians and the Terrorism Industry Inflate National Security Threats, and why We Believe Them. New York: Free Press. ISBN 978-1-4156-4171-4.
- ¹⁰ BELASCO, A. (2011). The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11. Congressional Research Service Report. [online]. [cit. 2012-11-08]. www.fas.org/sgp/crs/natsec/RL33110.pdf
- ¹¹ Viz JACKSON et al., ref. 7, s. 146.
- ¹² BURNHAM, G., LAFTA, R., DOOCY, S. a ROBERTS, L. (2006). Mortality after the 2003 Invasion of Iraq: A Cross-sectional Clister Sample Survey. The Lancet, Vol. 368, No. 9545, s. 1421-28.
- ¹³ Viz BELASCO, ref.10.
- ¹⁴ Viz JACKSON et al., ref. 7, s. 146.
- ¹⁵ STEWART, M., G., MUELLER, J. (2008). Assessing The Costs And Benefits Of United States Homeland Security Spending. New South Wales: The University of Newcastle.
- ¹⁶ Iraq Body Count, www.iraqbodycount.org
- ¹⁷ Fiskální rok je vždy od začátku října (říjen 2000) do konce září (září 2001) následujícího roku.
- ¹⁸ Úřad pro správu a rozpočet (Office of Management and Budget – OMB) zde řadí šest hlavních cílů: tajná služba a varovná opatření, bezpečnost hranic a dopravy, domácí boj proti terorismu, ochrana klíčových bodů infrastruktury, obrana proti katastrofickým hrozbám a pohotovostní připravenost a reakce (Stewart, Mueller 2008).
- ¹⁹ Viz STEWART, MUELLER, ref. 15.
- ²⁰ Viz STEWART, MUELLER, ref. 15.
- ²¹ Country Reports on Terrorism 2008, [online]. [cit. 2012/11/08]. Dostupné z: <http://www.state.gov/documents/organization/122599.pdf>
- ²² Worldwide Incidents Tracking System, <http://wits.nctc.gov/>
- ²³ Global Terrorism Database, <http://www.start.umd.edu/gtd/>
- ²⁴ Grafy č. 1- 4 jsou generovány z databáze „Global Terrorism Database“, <http://www.start.umd.edu/gtd/>
- ²⁵ BUSH, G., W. (2001). Address to a Joint Session of Congress and the American People. 20. září 2001., [online]. [cit. 2012/11/02]. Dostupné z: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>. CHENEY, D., (2003). Remarks to the American Society of News Editors. The Fairmont Hotel, New Orleans, 9. dubna 2003, [online]. [cit.2012-11-03]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2003/04/09/international/worldspecial/09TEXT-CHENEY.html>, POWELL, C., L. (2001). Remarks by the Secretary of State to the National Foreign Policy Conference for Leaders of Nongovernmental Organisations (NGO). Loy Henderson Conference Room, U. S. Department of State, Washington, D. C., 26. října 2001. [cit.2012-11-03]. Dostupné z: http://avalon.law.yale.edu/sept11/powell_brief31.asp
- ²⁶ Viz JACKSON et al., ref. 7, O'NEIL, A. (2003). Terrorist Use Of Weapons of Mass Destruction: How Serious is the Threat? Australian Journal of International Affairs, Vol. 57, No. 1, pp. 99-112.

- Pentagon Working Group, 4. dubna 2003. [cit.2012-11-11]. Dostupné z: <http://www.torturingdemocracy.org/documents/20030404.pdf>, Viz MUELLER, ref. 9, MUELLER, J. (2010). *Atomic Obsession: Nuclear Alarmism from Hiroshima to Al-Qaeda*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-5381136-8.
- ²⁷ Viz MUELLER, ref. 26.
- ²⁸ SPRINZAK, E. (1998). The Great Superterrorism Scare. *Foreign Policy*, 112, s. 110-24.
- ²⁹ CRENSHAW, M. (1998). The Logic of Terrorism: Terrorist behavior as a product of strategic choice. In Reich, W., (ed.), (1998). *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Woodrow Wilson Center Press: Washington D. C. ISBN-13: 978-0943875897.
- ³⁰ Viz MUELLER, ref. 26.
- ³¹ JENKINS, B. (1998). Will Terrorists Go Nuclear? A Reappraisal. In Kushner, H. et al. (1998). *The Future of Terrorism: Violence in the New Millennium*. London: Sage.
- ³² Viz ref. 16.
- ³³ Viz BURNHAM, ref. 12.
- ³⁴ Viz JACKSON et al., ref. 7.
- ³⁵ BRZEZINSKI, Z. (2007). Terrorized by War on Terror. *Washington Post*, 25. března 2007. [cit. 2012-11-15]. Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/03/23/AR2007032301613.html>
- ³⁶ Viz JACKSON et al., ref. 7.
- ³⁷ JONES, S., LIBICKI, M. (2008). *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering Al Qaeda*. Santa Monica: Rand Corporation. ISBN 978-0-8330-4465-5.
- ³⁸ ENGLISH, R. (2009). *Terrorism: How to Respond*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-922998-7.
- ³⁹ BELLAMY, A. (2006). No Pain, No Gain? Torture and Ethics in the War on Terror. *International Affairs*, Vol. 82, No. 1, s. 121-48.
- ⁴⁰ DAVIES, N. (2010). Afghanistan War Logs: Task Force 373 – Special Forces Hunting Top Taliban. *The Guardian*, 25. července 2010. [cit. 2012/11/18]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/world/2010/jul/25/task-force-373-secret-afghanistan-taliban?INTCMP=SRCH>
- ⁴¹ JACKSON, R. (2006). Political Language, Policy Formulation and the Practice of Torture in the War on Terrorism: Implications for Human Rights. Annual Meeting of the American Political Science Association, 30. srpna – 3. září.
- ⁴² BUSH, G., W. (2001). Military Order of November 13, 2001. [cit. 2012-11-18]. Dostupné z: <http://www.fas.org/irp/offdocs/eo/mo-111301.htm>
- ⁴³ Pentagon Working Group, April 4, 2003, [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.torturingdemocracy.org/documents/20030404.pdf>
- ⁴⁴ Memorandum for Alberto R. Gonzales, August 1, 2002, [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.justice.gov/olc/docs/memo-gonzales-aug2002.pdf>
- ⁴⁵ ALLEN, J. (2005). *Warrant to Torture?: A Critique of Dershowitz and Levinson*. University of Illinois at Urbana-Champaign: ACDIS Publication Series.
- ⁴⁶ Viz JACKSON et al., ref. 7.
- ⁴⁷ WOLFENADALE, J. (2007). Terrorism, Security, and the Threat of Counterterrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 30, s. 75-92.
- ⁴⁸ Viz BELLAMY, ref. 39.
- ⁴⁹ JACKSON, R. (2007). Constructing Enemies: „Islamic Terrorism“ in Political and Academic Discourse. *Government & Opposition*, Vol. 42, No. 3, s. 394 – 426.
- ⁵⁰ Viz MUELLER, ref. 9.
- ⁵¹ Viz BRZEZINSKI, ref. 35.
- ⁵² Viz BRZEZINSKI, ref. 35.
- ⁵³ Viz GOODIN, ref. 5.
- ⁵⁴ GALTUNG, J. (2010). *A Theory of Conflict: Overcoming Direct Violence*. Kolofon Press.
- ⁵⁵ Viz JACKSON et al., ref. 7.
- ⁵⁶ IGNATIEFF, M. (2003). The American Empire: The Burden. *New York Times Magazine*, 5. ledna. [cit. 2012-11-26]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2003/01/05/magazine/the-american-empire-the-burden.html?pagewanted=all&src=pm>
- ⁵⁷ Viz GALTUNG, ref. 54.

⁵⁸ Viz JACKSON et al., ref. 7.

⁵⁹ BLAKELEY, R. (2007). Bringing the State Back into Terrorism Studies. *European Political Science*, Vol. 6, No. 3.

⁶⁰ Viz ENGLISH, ref. 38.

⁶¹ Viz GALTUNG, ref. 54.

⁶² Viz ENGLISH, ref. 38.

⁶³ PILKINGTON, E. (2010). America's Secret Army: How the War on Terror Created a New Industry. *The Guardian*. [cit. 2012-11-28]. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/world/2010/jul/19/us-spies-triple-since-2001>